

ВПЛИВ ТРАВМИ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ НА ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ДИТИНИ INFLUX OF TRAUMA OF ATTACHMENT ON LIFE PATHS OF CHILDREN

Статтю присвячено дослідженню травми прив'язаності, розмові про створення сімейного простору, який має асоціюватися у свідомості дитини з почуттям естетичного піднесення, усвідомленням важливості любові, поваги до материнства та батьківства, відповідальності за продовження роду. Василь Сухомлинський писав, що «дитина має пройти школу щирості з того часу, як усвідомлює сама себе, навіть якщо вона немає батьківського кола. Дитина має виховуватися чутливою до оточуючого світу і мати своє сімейне свято. Уміти творити радість, відчуваючи рідність» («Листи до сина»). Звичайно, це не просто – створити сімейний простір для дитини, яка залишена батьками або втратила їх. Але ж це ще більше має спонукати нас до розроблення психологічних, навчальних, виховних методик для повноцінного зростання дітей, які мають травму прив'язаності.

Відзначимо, що в роботі з пацієнтами з порушенням прив'язаності ефективні стосунки між психологом і клієнтом мають велике значення для лікування. Якість взаємин між психологом і пацієнтом впливає на сам результат терапії. Досліджено, що людина, яка приходить на прийом до психолога, вважає важливими такі характеристики терапевтичного альянсу, як: а) допомога клієнтові в розумінні власних проблем; б) підтримка у складних ситуаціях; в) можливість говорити з людиною, яка тебе розуміє; г) можливість почуватися невимушено, вільно у стосунку з терапевтом. Основним принципом роботи з боку психолога є залучення клієнта до процесу терапії, відкриття йому нових можливостей для досліджень, запитання та надання інформації.

Зростання інтересу до проблем дитячо-батьківських відносин зумовлене соціальними, культурними і економічними змінами сучасності. А для вирішення даної проблеми необхідно розкрити поняття прив'язаності, яке дає відповідь на багато питань щодо психології розвитку особистості і впливу порушення прив'язаності на життєвий шлях. Сім'я як найближче оточення задовольняє потреби дитини у визнанні, прийнятті, захисті, емоційній підтримці і повазі. Якість задоволення цих базових потреб стає джерелом та умовою розвитку психіки дитини і визначає якісний зміст прихильності дитини до матері чи іншого значущого дорослого. Виходячи з положення про те, що порушення дитячої прив'язаності здійснює вплив на подальші соціальні контакти дитини та впливає на розвиток особистості дитини, гостро постає проблема пошуку ефективної моделі корекції порушень прив'язаності.

Ключові слова: теорія прив'язаності, травма прив'язаності, родина, дитина,

мати, батько, стосунки у сім'ї, сімейний простір, відкидання, оцінка, злиття.

The article is devoted to the study of the trauma of attachment, a conversation about creating a family space that should be associated in consciousness. a child with a sense of aesthetic elevation, awareness of importance. love, respect for motherhood and fatherhood, responsibility for procreation. Vasily Sukhomlinsky wrote that «the child must pass a school of sincerity from the moment it realizes itself, even if it is. no parent circle. The child must be brought up sensitive to. surrounding the world and have your family holiday. Be able to create joy, feeling the rarity» («Letters to his son»). Of course, it's not easy to create family space for a child who is abandoned by their parents or has lost them. But. but this should further encourage us to develop psychological educational, educational methods for the full growth of children who have attachment trauma. Note that in working with patients with impaired attachment effective relationship between psychologist and client is essential for treatment. The quality of the relationship between the psychologist and the patient affects the very result of therapy. Investigated that the person who comes to the reception the psychologist considers important such characteristics of the therapeutic alliance: a) helping the client understand their own problems; b) support in difficult situations; c) the ability to speak with a person who understands you; d) the ability to feel at ease, freely in relation to the therapist.

The main principle of work on the part of a psychologist is to attract a client to the process of therapy, opening new opportunities for research, questions and information. Growing interest in the problems of child – parent relationships driven by social, cultural and economic change of modernity. And to solve this problem, it is necessary to reveal the concept attachment, which answers many questions about developmental psychology personality and the impact of impaired attachment on the life path. Family as immediate environment, meets the needs of the child in recognition, acceptance, protection, emotional support and respect. Quality satisfaction of these basic needs becomes a source and condition for the development of the child's psyche and determines the quality the content of the child's attachment to the mother or other significant adult. Based on the provision that the violation of children's attachment, affect further social contacts of the child and affect development of the child's personality, the problem of finding an effective attachment disorder correction models.

Key words: attachment theory, attachment trauma, family, child, mother, father, family relationships, family space, discard, estimate, merge.

УДК 159.923:159.942.5-053.2-058.862
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.64.7>

Горбурова Л.І.

здобувач освіти VI курсу факультету психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Шевченко В.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

У разі розлуки дитини зі своїми батьками чи опікунами з медичних чи судових міркувань існує високий ризик виникнення ранньої травми прив'язаності. Рання травма прив'язаності суттєво відрізняється від травми прив'язаності у пізнішому віці, насамперед через спе-

цифіку пам'яті дитини про цей період її життя.

У ранньому дитячому віці більшість дорослих і дітей не згадують події цього періоду життя, оскільки наша оповідальна пам'ять ще

не сформована. Це не означає, що немовлята не запам'ятовують переживання, включаючи травматичні. Уся інформація про те, що відбувається, зберігається в нашій пам'яті, але не завжди доступна на рівні усвідомлення [32].

Людський мозок використовує різні способи запам'ятовування досвіду, зокрема моторну, вестибулярну та емоційну пам'ять. Більшість цих пам'ятних шаблонів некогнітивні, і саме вони мають найбільший вплив на наше життя.

У разі ранньої травми прив'язаності у період дитинства можуть реалізуватися «ненормальні» нейронні патерни. Фізіологічні, моторні, вестибулярні та емоційні спогади зберігаються і надалі можуть бути активовані. Це патерни-тригери.

Почуття прив'язаності, що виникає у дитини, утворює базис почуття ідентичності, яке пізніше поєднує у собі три почуття: по-перше, що у неї «все в порядку», по-друге, що вона є самою собою, і, по-третє, що вона стає тим, кого інші люди сподіваються у ній побачити [17; 18].

Фахівці вказують на біологічну та психологічну необхідність прив'язаності дитини до дорослого. Такого роду прив'язаність є, з одного боку, біологічною необхідністю, з іншого – базовою психологічною підставою для розвитку особистості дитини.

Найважливішою людиною для дитини є та, яка здійснює догляд за нею, починаючи з перших моментів життя. Тому найбільш значущим дорослим для немовляти під час становлення первинного міжособистісного зв'язку є мати (або людина, що доглядає дитину).

Експериментально встановлено, що існування прив'язаності між матір'ю і дитиною до кінця першого року життя становить об'єктивну реальність, що дитина сама активно «вибирає» матір із навколишнього світу. Тобто повноцінний розвиток дитини можливий лише у психологічному контакті з матір'ю.

Ці контакти виявляються у найрізноманітніших формах – від прямого фізичного контакту до емоційних відносин, які покладені в основу єдиної психофізіологічної системи «мати – дитя». Такі контакти є основою базової довіри до світу.

Поняття сирітства, а сьогодні і соціального сирітства в найширшому його розумінні, постає у сучасній психологічній науці і практиці невіддільним від поняття психічної депривації [1]. У контексті розуміння причин, що викликають психічну депривацію у дітей, можна назвати такі обставини:

– сенсорна недостатність (сенсорна депривація у сліпих, глухих, сліпоглухих дітей, а також у людей із вадами зору та слабчущих вихованців дитячих будинків унаслідок нестачі різноманітної сенсорної стимуляції);

– обмеження рухової активності (рухова депривація у дітей, які страждають порушеннями опорно-рухового апарату, довго хворіють);

– тривала розлука з матір'ю або її недостатня прихильність до дитини (материнська депривація у дітей-сиріт, у дітей матерів-«відмовниць») [24].

Єдиного «деприваційного синдрому», на думку багатьох дослідників, не існує, оскільки вияви психічної депривації можуть охоплювати всю шкалу психічних відхилень – від легких особливостей психічного реагування до дуже грубих порушень розвитку інтелекту і характеру [2]. Разом із тим відзначені й досить характерні симптоми, симптоми-комплекси і синдроми, що включають:

– затримку і деформацію інтелектуального розвитку;

– емоційні розлади;

– вольові порушення;

– комунікативні порушення [25].

Глибина і тяжкість деприваційних порушень індивідуально розрізняються залежно від терміну настання деприваційного впливу: чим раніше настає сирітство, тим важчим є коло деприваційних розладів. Дослідження показують, що для дітей-сиріт будь-якого віку найбільш характерними є розлади емоційної сфери, нерівномірне відставання розумового розвитку з порушеннями формування мовлення [7]. Для дітей-сиріт, які втратили батьків у більш пізньому віці (після трьох років і старше), депривація складається з патологічних, особистісних реакцій, нерівномірного розумового розвитку [9].

Рання психічна депривація, неблагонадійні умови утримання дитини в дезінтегрованій родині, спадкова обтяженість сукупно стають тими чинниками, які зумовлюють формування особистості дітей-сиріт [6]. Окрім частих порушень в інтелектуальному розвитку, дослідження відзначають виражені порушення в емоційно-особистісній сфері.

Як правило, джерелом цих порушень є рання депривація однієї з базових людських потреб – потреби в любові, прийнятті та повазі. Наслідки блокування цієї потреби різноманітні і, як правило, найбільш негативно позначаються на особистісному розвитку людини. Збіднення емоційних переживань, нездатність тонко диференціювати свої почуття, а також розпізнавати почуття інших людей характеризує цих дітей [21].

Дослідження відзначають також превалювання негативних емоцій над позитивними [10]. При цьому в дуже багатьох дітей виявлено неузгодженість між загальною характеристикою себе і найбільш часто пережитими ними емоціями. Так, діти стверджують, що вони найчастіше веселі або добрі, але

при цьому дуже докладно описують свою злість, образи і сором, проте не можуть повноцінно висловитися під час опису радості й гордості.

Депривація потреби в повазі і любові призводить також до формування у дітей, що є сиротами або виховуються в прийомній родині, низького рівня самоповаги, низького рівня самооцінки. Як відомо, потреба в самоповазі, у прийнятті самого себе вважається сьогодні найважливішим чинником нормального психічного розвитку, незадоволення якого призводить до широкого ряду особистісних і поведінкових порушень, аж до асоціального розвитку особистості.

Дослідження емоційної сфери дітей, що є сиротами або виховуються в прийомній родині, показують, що діти з великими труднощами говорять про те, що в них є такого, чим би вони могли пишатися. Багато хто вважає, що гордість – це негативна якість, що це показник зарозумілості. Практично всім їм потрібна була допомога для усвідомлення того, чим вони могли би пишатися в собі. Але і в цьому разі відповіді обмежувалися назвою своїх умінь, край рідко називалися будь-які якості особистості [24].

Найбільша кількість розпадів прийомних родин у випадках улаштування дітей до них припадає на період підліткового віку прийомної дитини та часто буває зумовлена тим, що батьки виявляються нездатними «впоратися» з актуалізованими особливостями дитини, а фахівці служб супроводу (соціальні працівники, психологи) зазнають труднощів у наданні їм допомоги. Перед фахівцями служб улаштування дітей до прийомних родин, вихователями і педагогами, потенційними прийомними батьками постає питання про те, якими є психологічні особливості дітей, які зазнали тотальної або часткової сімейної депривації, і як враховувати ці особливості під час виконання батьківських функцій, пов'язаних із вихованням таких дітей.

Порівняння дітей із сімей і дітей із дитячих будинків сімейного типу майже завжди показує, що розвиток останніх у сфері інтелекту, почуттів і характеру поступається розвиткові дітей, які виховувалися в рідній сім'ї [3; 6; 7; 9]. Це відбувається тому, що дитинство є періодом, протягом якого закладаються фундаментальні якості особистості, що забезпечують психологічну стійкість, позитивні, моральні орієнтації, життєздатність, цілеспрямованість. Ці духовні якості не розвиваються спонтанно, а формуються в умовах вираженої батьківської любові, турботи, коли сім'я створює у дитини потребу бути визнаною, здатність співпереживати іншим людям і радіти їхнім успіхам, нести відповідальність за себе та інших, прагнення багато чому навчитися.

Поза межами сім'ї розвиток дитини відбувається особливим шляхом із формуванням специфічних рис особистості, що виявляються в особливих емоційних комплексах (незахищеність, імпульсивність, низька емпатія та ін.).

Г. Лялюк [18] у дослідженні інтерперсональних відносин та емоційного розвитку дітей-сиріт без досвіду життя в родині виявила якісні негативні особливості, що стосуються відносин із дорослими людьми, уявлень про дитячо-батьківські відносини, уявлень про інших людей і про себе, емоційної сфери (здатність до розуміння емоційних переживань і рівень емоційних переживань істотно знижені).

Таким чином, як показує теоретичний аналіз стану проблеми розвитку дітей, які зазнали тотальної сімейної депривації і від народження виховуються в державній установі, багато її аспектів залишаються маловивченими. Водночас знання і розуміння цих особливостей необхідні фахівцям для ефективної професійної роботи: створення системи виховання, що дає змогу коригувати негативні аспекти, забезпечувати компенсацію за рахунок різних психологічних чинників, готувати дитину до влаштування до прийомної родини, здійснювати підтримку і супровід протягом періоду адаптації, готувати кандидатів у прийомні батьки.

Відсутність батьківського тепла і любові, особливо з раннього віку, призводить часто до різного роду деформацій у розвитку людини. Емоційна холодність, емоційна черствість, нездатність до емпатії, егоцентричність та егоїзм, несформованість базових уявлень про добро і зло часом виявляються у крайніх формах деструктивної поведінки.

Дж. Боулбі у відомих роботах «Прив'язаність» і «Розлука» висловив припущення, що пояснює як стабільність, так і тривалий вплив ранніх уподобань. У результаті досвіду взаємодії, розлук і возз'єднання дитини з матір'ю (первинним опікуном) формуються внутрішні операційні моделі («робочі моделі») ментальні (когнітивні) репрезентації Себе та Іншого, які надалі використовуються для інтерпретації міжособистісних відносин [27].

Дослідження М. Ейнсворт дали змогу виявити індивідуальні відмінності в тому, наскільки чуйно, адекватно та невідкладно матері реагували на сигнали дітей у ситуаціях взаємодії (годування, плач, тілесний контакт та ін.). Надалі цією авторкою було встановлено зв'язок між спостережуваними патернами взаємодії у діаді та поведінкою дітей у лабораторній методиці, відомої як «Незнайома ситуація» (Strange Situation).

Зазначена лабораторна методика для роботи з однорічними дітьми була розроблена з метою вивчення балансу між поведінкою прив'язаності та дослідницькою поведінкою

в умовах слабкого та сильного стресу в разі розлуки та возз'єднання з матір'ю. Вона дала змогу оцінювати якість прив'язаності дитини до матері та започаткувала відому систему класифікації типів прив'язаності: надійна, безпечна прив'язаність; ненадійна тривожно-унікаюча і ненадійна тривожно-опірна прив'язаність [26].

Із часом численні дослідження, спрямовані на виявлення чинників, що впливають на становлення у дитини надійної прив'язаності до матері, довели та уточнили висновки, зроблені М. Ейнсворт [26]. Так, узагальнюючи результати досліджень, присвячених виявленню характеристик материнської опіки, що сприяють розвитку надійної прив'язаності дитини до матері, М. де Вольф та М. ван Ізендорн виділили шість основних параметрів: сензитивність, позитивна установка, синхронність, підтримка, стимуляція [29].

Материнська сензитивність характеризується тим, наскільки швидко та адекватно мати реагує на сигнали немовляти. Позитивна установка матері стосовно дитині виявляється у позитивних емоціях, адресованих дитині, проявах щодо неї любові й ніжності. Синхронність проявляється у структуруючих, рівних взаєминах із дитиною, взаємність відображає акцентування уваги немовляти і матері на одному й тому ході взаємодії. Підтримка матері виявляється у постійній емоційній підтримці дій дитини. Стимуляція дитини з боку матері передбачає використання матір'ю ініціативних дій, які спрямовують поведінку дитини [30].

Суттєво, що система прив'язаності суворо індивідуальна – вона налаштована на конкретну людину, через що дитина *de facto* не може швидко та безболісно «перемикатися» на когось іншого. У ситуації розлуки з матір'ю навіть за найкращого догляду з боку чужих для дитини осіб вона втрачає інтерес до навколишнього світу, відчуває тривогу, розпач або апатію, легко хворіє і т. ін.

У дослідженні ми розглядаємо травму прив'язаності як психологічний феномен, що являє собою набір негативних поведінкових реакцій: тривоги, депресії, проблем у відносинах, виникнення яких зумовлене пережитим людиною в дитинстві браком любові, турботи, уваги з боку батьків або інших значущих дорослих. Травма прив'язаності формується також унаслідок пережитого насильства в родині, зловживання алкоголем чи наркотиками, через розлучення батьків, смерть близьких людей тощо.

Резюмуючи результати дослідження, ми дійшли таких висновків:

– діти, що характеризуються унікальним типом прив'язаності, демонструють відсторонені поведінкові вияви прив'язаності по

відношенню до значущого дорослого. Значущий дорослий перестає бути для них надійною базою. Поведінка уникнення є свого роду захисною стратегією від батьківського заперечення;

– діти, що характеризуються амбівалентним типом прив'язаності, виявляють тенденцію до «злиття» зі значним дорослим, вони надмірно прив'язані до об'єкта прив'язаності, у цьому контексті трансформується дослідницька поведінка, яка відрізняється різноманіттям та ініціативою;

– діти, що характеризуються домінуванням надійного типу прив'язаності, демонструють різноманітну дослідницьку поведінку, пізнавальну активність, надають перевагу активним груповим іграм. Для них достатньою є присутність значущого дорослого на певній відстані, він є надійною основою прив'язаності.

Рання психічна депривація, неблагонадійні умови утримання дитини в дезінтегрованій родині, спадкова обтяженість сукупно стають тими чинниками, які зумовлюють формування особистості дітей-сиріт. Окрім частих порушень в інтелектуальному розвитку, дослідження відзначають виражені порушення в емоційно-особистісній сфері.

Як правило, джерелом цих порушень є рання депривація однієї з базових людських потреб – потреби в любові, прийнятті та повазі. Наслідки блокування цієї потреби різноманітні і, як правило, найбільш негативним чином позначаються на особистісному розвитку людини. Збіднення емоційних переживань, нездатність тонко диференціювати свої почуття, а також розпізнавати почуття інших людей характеризують цих дітей.

Відзначаючи чинники, що сприяють формуванню психологічної прив'язаності в дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, можна виділити наявність у суб'єкта надійної фігури прив'язаності. Ускладнюють установлення близьких емоційних відносин такі особистісні риси, як схильність до переживання сорому, низький рівень самоповаги, невпевненість у собі, підозрілість і недовірливість. Окрім цього, установленню психологічної прив'язаності перешкоджає сильний ступінь вираження однієї з трьох форм страху: відкидання, оцінки або злиття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безсонова О. Соціоігрова взаємодія: загравання чи природний розвиток? Дошкільне виховання. 2018. № 9. С. 10–13.
2. Бріш К.Г. Розлади прив'язаності: від теорії до терапії : посібник. Львів, 2012. 230 с.
3. Василець Н.М. Довіра як підґрунтя толерантності у психолого-педагогічній взаємодії. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 1. С. 114–121.

4. Галушко С.М. «Прив'язаність» як науковий психологічний термін та особистісна характеристика. *Проблеми сучасної психології*. 2019. № 2. С. 21–28.
5. Ганошина А.І. Прив'язаність до батьків як чинник подружніх стосунків. *Актуальні проблеми особистісного зростання : збірник наукових праць / редкол. : Л.П. Журавльова, Л.О. Котлова, К.А. Марчук. Житомир, 2019. С. 221–224.*
6. Кіндрат І. Інтеграція побудови освітнього процесу в дошкільному закладі: інноваційні аспекти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 10. С. 4–9.
7. Кожевнікова Д., Крижановська З. Вплив типу прив'язаності на довіру до інших та самооцінку підлітка. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика : тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. конференції*. Харків, 2021. С. 42–44.
8. Кожемякіна О.М. Проблема довіри в сучасному соціумі: ціннісно-нормативна інтерпретація. *Філософські проблеми XXI століття*. Черкаси : ФОРДІ-енко Є.І., 2016. С. 39–61.
9. Кононко О.Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навчально-методичний посібник. Київ : Світич, 2009. 208 с.
10. Крива Н.Л. Проблема довіри в сучасній психології. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 1. С. 128–132.
11. Кривич Я.М., Буряк А.В., Артеменко О.С. Міжособистісна довіра як фактор суспільної довіри до фінансового сектору. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища : матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 28–29 вересня 2018 р. Одеса : ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2018. С. 248–250.*
12. Крижановська З. Надійний тип прив'язаності як основа розвитку психічного здоров'я дитини. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика : тези доповідей II міжнарод. міждисциплінар. конференції*. Харків, 2021. С. 59–68.
13. Крижановська З., Бабак К. Емоційна прив'язаність дитини до матері як предиктор її соціальної адаптації до шкільного життя. *Психологічні перспективи*. 2022. № 38. С. 138–150.
14. Ларкіна І.В. Соціально-психологічні функції довіри: сучасний погляд. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 31. С. 124–132.
15. Лисенко Д.П. Довіра в предметному полі психологічних досліджень. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 40. С. 196–208.
16. Лисенко Д.П. Довіра як соціально-психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 123–126.
17. Лисенко Д.П. Психологічні особливості формування довіри в міжособистісних відносинах. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4. С. 135–139.
18. Лялюк Г. Взаємна довіра як умова виховання дітей-сиріт у контексті особистісної парадигми. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 22. С. 198–202.
19. Миколук С. Підходи до обґрунтування змісту та обсягу категорій «віра» та «довіра». *Методологічний альманах «Вітакультурний млин»*. Модуль 19. Тернопіль, 2017. С. 62–68.
20. Панасюк Т. Інноваційні технології: обмінюємося досвідом. *Дошкільне виховання*. 2010. № 7. С. 18–19.
21. *Психологічна енциклопедія / авт.-упор. О.М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.*
22. Савченко І. Особливості психолого-педагогічного дослідження довіри дітей старшого дошкільного віку до дорослих. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 47. С. 255–261.
23. Ситнік С.В. Довіра до людей та її прояв у міжособистісній взаємодії. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 5. С. 59–65.
24. Чуйко Г.В., Чаплак Я.В. Міжособистісна довіра як передумова партнерських стосунків між людьми. *Психологічний часопис*. 2020. № 1. Вип. 6. С. 29–39.
25. Шевченко Н.Ф., Цигика О.Є. Аналіз явища довіри в різних напрямках наукового знання. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 1. С. 95–100.
26. Ainsworth M.D.S., Bowlby J. An ethological approach to personality development. *American psychologist*. 1991. Vol. 46. P. 331–341.
27. Bowlby J. *Attachment and loss: Separation: Anxiety and anger*. Vol. II. London: Basic Books. 1973. 456 p.
28. Crittenden P.M. *Relationships at risk. Clinical implications of attachment*. Hillsdale, N.J: Lawrence Erlbaum Ass., 1988. P. 136–174.
29. De Wolff M., van Ijzendoorn M.H. Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*. 1997. Vol. 68. № 4. P. 571–591.
30. Erikson E.H. *Identity: youth and crisis*. N.Y.: Norton & Company, Inc, 1968.
31. Mashek D.J., Sherman M.D. Desiring less closeness with intimate others. *Handbook of closeness and intimacy*. New Jersey, 2004. P. 343–357. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781410610010-29/desiring-less-closeness-intimate-others-debra-mashek-michelle-sherman>
32. Swain S. *Covert intimacy: Closeness in men's friendship. Gender in intimate relationships*. Belmont, 1989. P. 7–86. URL: <https://sk.sagepub.com/books/mens-friendships/n8.xml>